

בקרובי אקדש: בני אהרן ולקחי השואה

בפרשת שמיני קוראים אנו על מותם הטרגי של שני בני אהרן נדב ואביהו, בשיאה של חנוכת המשכן. בני אהרן טעו או חטאו, אך באופן פרדוכסלי, התורה מבטאת את יחסה אליהם בדברי משה לאהרן: "בְּקִרְבִּי אֶקְדָּשׁ", בני אהרן קרובים הם לקב"ה. אהרן "עונה" בשתיקה: "וַיִּדָּם אֶהְרֹן" (ויקרא י, ג). בעוד מספר ימים יחול יום הזיכרון לשואה ולגבורה. אין תאור מתאים יותר לזכר מיליוני הקדושים מאשר "בְּקִרְבִּי אֶקְדָּשׁ", ואין תגובה אנושית יותר מאשר שתיקתו של אהרן: "וַיִּדָּם אֶהְרֹן".

* * *

"וַיִּדָּם אֶהְרֹן": יש בשתיקה זאת אזהרה לכל מי שמתיימר להבין את סודות ההיסטוריה וההשגחה. כפי שלימד אותנו הרי"ד סולובייצ'יק ההיסטוריה היא שטיח קיר מרהיב ביפי התמונות הארוגות בו, אלא שאנו יכולים להסתכל בו רק מהצד הלא נכון בה מופיעה בפנינו מערבולת של קצוות חוטים חסרי משמעות וסדר. באחרית הימים נוכל אולי לראות את השטיח במלוא הדרו, אך כיום "המשכיל בעת ההיא ידם, כי עת רעה היא" (עמוס ה, יג). את זאת למדנו בספר איוב, וחזרנו לשון זאת עם מותם של עשרת הרוגי המלכות, ורבי עקיבא בראשם. לא בגלל חטאינו נהרגנו בשואה, אלא כמילותיהם הקלאסיים של המשוררים בתהילים (מד, כג): "כִּי עָלִידָה הָרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם נִחַשְׁבָנוּ כְּצֹאן טִבְחָה". קדושי השואה נהרגו "עליד", בגלל היותם יהודים, בגלל ששמו של הקב"ה נקרא עליהם.

אין הסבר דתי לשואה, אך אין גם הסבר מדעי. למה התרחשה, ובכלל כיצד הייתה מן האפשר? השואה בנויה על האנטישמיות, אך יש הבדל יסודי ביניהן. הסברים שונים ניתנו לאנטישמיות, הסברים פסיכולוגיים, סוציולוגיים, כלכליים והיסטוריים. אני מסוגל "להבין" את האנטישמיות ואף את הפשיזם, אך אינני מסוגל להבין את השואה. אנו מצויים כאן בפני תופעה יחידאית ושונה, שאין לה אח וריע ולא הסבר. אף 'חכם שלאחר מעשה' אין אנו יכולים להיות בסוגייה זו. הוגים וחוקרים - גדולתם אינה מוטלת בספק - ניסו לענות על בעיה זאת. הם אולי הסבירו את הרקע ואת המכניזמים שפעלו בהיסטוריה, אך לא נתנו הסבר של ממש לאבסורד של ה'למה' וה'לשם-מה'. ההסבר הקיצוני ביותר הוא בעיניי הטענה, שלפנינו שיגעון קולקטיבי. אך המשתמש במושג זה אינו רגיש לאבסורד שבדבריו. זיגמונד פרויד, אבי הפסיכולוגיה המודרנית, הצליח למצוא מפתח להבין את ה'שיגעון' ולהסביר את התופעות

הכרוכות בו, תופעות שלכאורה אין להן מובן. פרויד מצא הגיון בשיגעון, בעוד שבהקשר שלנו, במושג שיגעון אין הסבר אלא ערפול. המושג 'שיגעון קולקטיבי' מעיד על כך שהתבונה האנושית החושבת שהכל שקוף וחשוף לפנייה אינה יכולה להתמודד עם השואה. השואה מהווה חור שחור בהיסטוריה, או כפי שבוטא באופן טרגי על ידי אחד מקורבנותיה: 'פלנטה אחרת'.

אנו בוחלים ברוע שנעשה מתוך "יצר הרע", למען אינטרסים כלכליים או פוליטיים. אך אנו יכולים להבין רוע זה. אנו יכולים "להבין" את האיכר הפולני, ימ"ש, שמסר את מקום מחבואו של היהודי לנאצים, כי חמד בזוג המגפיים שלו. אולם, אי אפשר להבין את מה שניתן לכנות הרוע המוחלט, הוויתור על האינטרסים, למען עשות רע, רע לשמו. בפלנטה ההיא בא לידי ביטוי הרוע המוחלט, הרוע השטני! ברור לי שבעקבות טענתי זאת, חושף אני את עצמי להאשמה קשה של יצירת מיתוס. אם תרצו, אני מודה באשמה, ואף אחריף אותה. הטענה שלפנינו התגלות השטן והתגלמותו בדמותו של הצורר הנאצי, ימ"ש, נראית לי רציונלית יותר, ובמידה מסוימת אמיתית יותר, מאשר הסברים אחרים המוצעים לנו. אין השואה מוסברת על ידי היצר הרע, דהיינו טבעו האגואיסטי של האדם. היא מעשה ידיו של משהו שטני. דברים אלה ישמעו מוזרים מדי לאוזניים רציונליות שידרשו בצדק הסבר להם. אינני רוצה להסבירם. מבקש אני מהקוראים שיתייחסו אליהם בשלב זה, כדברי אגדה, אך גם לשקול אפשרות נוספת, שאכן, לאורה החשוך והאפל של השואה, ייתכן והעולם יוכל להיות מוסבר רק על ידי דברי אגדה, ולא על ידי הסיסטמות הפילוסופיות.

* * *

כולנו, היינו מועמדים להילקח לאושוויץ. ולמרות האבסורד, צעקת משמעות חרישית, בוקעת אלינו מן הגיהנום. מעידים על צעקה זאת תופעות מוזרות. אינני יכול לשחרר אף יהודי מחלומות הבלהות שתוקפים גם אותי מדי פעם בפעם. אני מנסה להתנחם בכך שאנו בני הקורבנות ולא חלילה, בני הרוצחים, ואף לא בני משתפי הפעולה או צאצאי אלו שאטמו אוזניהם משמוע את זעקת הקדושים. בני הדור השני עדיין מנסים לברוח מאושוויץ, והנה מתמיה להיווכח עד כמה אנשים שונים רוצים "להיכנס" לאושוויץ. למה התעקשו הפולנים שנים כה רבות להעלים את העובדה שיהודים נרצחו שם? למה שואפים מסדרים קתוליים לבנות מנזרים באושוויץ? שאלות אלו היו עבורי חידה מטרידה, עד שיום אחד הבנתי את אשר אולי הם עצמם לא הבינו.

לא זכינו לראות בעינינו את השכינה יורדת על הר סיני, מצביעה עלינו ומכריזה "אהובי אתם". אולם, "זכינו" לראות את השטן יורד עלי אדמות ומכריז עלינו, העם היהודי "אתם

אויב". ואויב השטן הם העם הנבחר, השטן עצמו הופך עד לכך. זאת היא קפיצה אבסורדית אבל אמיתית, והיא מובנת לכל אדם ישר ובר-דעת. פעמים שונות שמעתי בנוסח זה או אחר את הביטוי המופנה אלי: "חבל שהנאצים לא גמרו את העבודה". יש אנטישמים בעולם. אולם, יש גם "גויים" ישרים ומוסריים. והם מבינים שמי שלא היה מועמד להילקח לאושוויץ איננו מהווה אופציה רוחנית בשביל האנושות! או אז, צריך להמציא את הנוכחות בגיא ההריגה, כדי לזכות לכבוד האולטימטיבי, להיות מוכרז כ'אויב' על ידי השטן.

הלוא גם רבים אחרים נרדפו על ידי הנאצים? נכון, אך אנו נרדפנו לא בגלל השתייכות הפוליטית, או בגלל היותנו סכנה לגרמניה. אנו נרדפנו רק בגלל היותנו יהודים, לרבות תינוקות וזקנים שלא יכלו להרע. הלוא אף צוענים נרדפו? אולי, למרות שיש יהודים שניצלו בגלל מעשיהם של צוענים חסידי אומות העולם. אך יתירה מכך, נניח שהיהודים היו סכנה ביולוגית וגנטית, למה להתעלל ביהדות? למה התאוה לחילול ספרי תורה וכל קדושי ישראל? כאן נעוצה המשמעות הייחודית והחרישית של השואה. השטן הופיע והצביע עלינו כאויביו, והשטן ראה נכונה את אויביו. זהו קול שאנו שומעים מעבר לטרגדיה ולכאב. כדבריהם של תיאודור אדורנו ומקס הורקהיימר אנשי אסכולת פרנקפורט: "הם מוקעים כרוע המוחלט על ידי הרוע המוחלט. באופן זה הם אכן העם הנבחר".